

ВІДНОСИНИ УКРАЇНИ З КУБАННЮ В РОКИ НАЦІОНАЛЬНО-ВИЗВОЛЬНИХ ЗМАГАНЬ (1917-1921рр.)

СЕРГІЙЧУК В.І.,
доктор історичних наук, професор

Київський університет
ім. Тараса Шевченка

Представницька влада українського народу, яка організувалася в березні 1917 року у формі Центральної Ради, вже з перших днів існування включила в сферу своїх інтересів Кубань. Зокрема, представники цього українського етнічного регіону були запрошені взяти участь у роботі першого українського національного з'їзду, що відкрився в Києві 6 квітня 1917 року. І саме представник від Кубані С.І.Ерастів обирається головою цього зібрання¹. До речі, він, а також М.Левитський були обрані від Кубані до складу Української Центральної Ради².

Розглядаючи питання про об'єднання всіх українських земель в один державний організм, "факультативно Київський з'їзд намітив і Кубанську область у зв'язку із заявленими в цьому сенсі на з'їзді побажаннями з боку місцевих представників"³. Але оскільки точні кордони України тоді передбачалося визначити комісаром Тимчасового Уряду за згодою з Центральною Радою, то питання про включення Кубані до складу автономної України поки що відкладалося. Але вже в декларації Центральної Ради в справі утворення Крайового комісаріату стояла вимога про включення Кубанської області до складу України⁴.

Керівники Центральної Ради, як свідчать невідомі раніше документи, намагалися тримати проблему контактів з Кубанню постійно в полі зору. Так, як тільки делегати Кубанського козачого з'їзду звернулися з привітанням до Українського Генерального Військового комітету, то голова останнього Симон Петлюра негайно відповів подякою, висловлюючи побажання, "нехай протягнені братерські руки з'єднаються і з'єднаними зусиллями досягнуть свята визволення всього українського народу"⁵.

Така увага з боку України викликала жваве зацікавлення серед українців на Північному Кавказі. Наприклад, на з'їзді українців Чорноморщини, що відкривався 30 липня 1917 року в Новоросійську, поряд з іншими питаннями національно-культурного будівництва висувалася вимога і щодо приєднання цього регіону до України⁶.

А коли Центральна Рада послала свою делегацію на сесію Кубанської військової ради, то її було прийнято в Катеринодарі з великою пошаною. Зокрема, голова Кубанської військової ради Микола Рябовол звертався до представників України з такими словами: "Вітаю вас, брати! (Бурхливі оплески. Всі встали. Вигуки "Слава! Слава! Ура!") Представників України, що займали місця в одній з лож, просять на сцену, де була президія...) ...Дорогі гості!..."⁷.

Проблема поєднання з Україною не полишала політичних діячів цього регіону й пізніше. Вона знову порушувалася 4 січня 1918 року в Новоросійську на зборах представників 29 зареєстрованих організацій, які зібралися на заклик Української Чорноморської Ради. Тоді, наприклад, в ухваленій резолюції зазначалося: оскільки "Чорноморська губ. економічно, етнографічно, культурно і навіть географічно тягне до України, постановили: а) просити Українську Центральну Раду про приєднання і включення нашого Краю в Українську Народню Республіку; б) запропонувати на обговорення і для підтримки цю резолюцію Губернському з'їздові представників Чорноморської губ.; в) довести про ці рішення до відома Кубанської Законодавчої влади і висловити побажання, щоб Кубанський Військовий Уряд, який безсумнівно поділяє велику думку об'єднання всього українського народу в одну цілу й міцну державу, підняв би подібне питання і відносно спорідненого і близького нам Кубанського Краю"⁸.

А як тільки Центральна Рада проголосила IV Універсалом незалежну Українську Народню Республіку, то нарада членів Законодавчої Ради створеної на той час уже самостійної Кубанської Народної Республіки ухвалює резолюцію про прилучення Кубані на федеративних началах до України⁹.

Лінію на злуку з єдинокрівним кубанським козацтвом підтримував і український уряд. Так, Рада Народних Міністрів УНР, обговорюючи 14 лютого 1918 року питання про укладення миру з радянською Росією в Бересті (Бресті), підготувала такий проект: "Сторони, що умовляються, визначають такі границі...включаючи частину Кубані, частину Ростовського округу, Таганрозький округ, Чорноморську і Ставропільську губернії..."¹⁰.

Для визначення відносин Кубані з Україною в травні 1918 року делегація Законодавчої Ради виїхала до Києва на переговори з гетьманською владою. Перебуваючи проїздом у Ростові, делегація, яку очолював відомий діяч Чорномор'я М.Левитський, заявила, що мета поїздки - "ведення переговорів з Українським Урядом про приєднання Кубані до України"¹¹.

На цих переговорах представники української сторони бачили Кубань автономною або хоч федеральною частиною України, а члени кубанської делегації наполягали на федеративних зв'язках. Однак тривалі переговори не дали конкретного результату, оскільки ті члени

кубанської делегації, які були лінійцями(росіянами), старалися не допустити Кубань до спілкування з Україною¹².

Влаштувавши прийом на честь офіційної делегації Кубанського краю 3 червня 1918 року, гетьман Скоропадський, зокрема, сказав: “Я дуже радий, що в особі вас, кубанські козаки, можу вітати нащадків славного запорозького війська, котрі у своїй невпинній боротьбі за волю України примушені були з бурхливого Дніпра перейти до Кавказьких гір, де все-таки лишилися вірними синами рідної неньки-України. З огляду на це я сподіваюсь, що й тепер славні кубанці підуть разом з молодією Українською Державою, щоб здійснити ті гарячі мрії, котрі являлись керівничою зіркою для наших батьків”¹³.

Через деякий час вислала своїх послів до Києва Кубанська Українська Національна Рада просити допомоги. Уряд Української Держави обіцяв їй надіслати дивізію генерала Натієва, що мала висадитися на Тамані¹⁴. Однак саботаж русофілів в уряді Скоропадського призвів до того, що в Катеринодар першими вступили білогвардійці.

Ось як згадував про перебіг цих подій міністр закордонних справ Української Держави Дмитро Дорошенко. Справді, “на Кубань гетьманський уряд дивився як на частину української землі, яка раніше чи пізніше має бути прилучена до України, або як автономний край, або хоча б на федеративних основах...Покійний Рябовіл (на прийомі в Скоропадського -В.С.) відповів, що Кубань хоче жити в цілковитому єднанні з Україною...

Настрої кубанських діячів-українців цілком відповідали нашим плянам. На Кубані велася агітація за приєднання до України, і наше міністерство закордонних справ піддержувало цю агітацію морально і матеріально”¹⁵.

Ми умовились з українськими делегатами Кубані, пише далі Д.Дорошенко, що з України буде вислано на допомогу дивізію генерала Натієва, з чим погодився і гетьман. Тим часом на Кубані вибухнуло повстання і за його допомогою можна було очистити край від більшовиків. Йшлося про те, щоб випередити білогвардійців генерала Алексеєва, захопити Катеринодар і тоді вже проголосити приєднання Кубані до України. На цю пропозицію погодилися й німці. “Але справа розбилася через саботаж, чи вірніше зраду одного з високих урядовців українського міністерства війни: очевидячки будши в стосунках з генералом Алексеєвим і сприяючи його інтересам, цей пан зумисне затягав цілу справу, не вважаючи на виразні накази Гетьмана й військового міністра, зволивав під різними претектами початок військової операції, а тим часом Алексеєв швиденько рушив у похід, захопив Катеринодар і скорим маршем посувався до Новоросійська. Тоді німці заявили, що вже пізно, і що вони не можуть допустити збройної сутички між українцями і добровольцями: вони, як звичайно, у відносинах до нас вели подвійну гру в цілій цій історії, окрім українського генерала з німецьким прізвищем,

правдоподібно, брали участь німецькі військові кола, що почали якусь особливу політику загравання з армією російських добровольців”¹⁶.

А тому прибулий 11 жовтня 1918 року до Катеринодара посол України Понятенко з метою нав'язання дипломатичних контактів з Кубанню вже запізнівся¹⁷.

Іншого представника України - полковника Боржинського, котрий саме повертався до Києва, в Донбасі захопили білогвардійці й розстріляли за “зраду єдиній і неділимій Росії”¹⁸.

У другій половині жовтня 1918 року Кубанський крайовий уряд послав до Києва делегацію для укладення договору про “про якнайтісніше зближення” з Україною, йшлося, зокрема, про підписання військової конвенції. Неофіційно також обговорювалося питання про умови державного об'єднання України і Кубані.

Того ж року, в середині листопада, між ними було підписано угоди про взаємні банківські операції, залізничну конвенцію, мореплавання, поштово-телеграфні, торговельні, консульські стосунки.

Незважаючи на денікінську окупацію Кубані, її громадські організації й політичні партії продовжували єднатися з Україною. 22 лютого 1919 року делегації Кубанської Громади, Чорноморської Ради і об'єднаної організації українських соціал-революціонерів та соціал-демократів Кубані звернулися у Вінницю з меморандумом до Директорії УНР, в якому відкидали самозване представництво від імені кубанців і чорноморців на Міжнародній конференції в Парижі колишнього царського міністра Сазонова, “який абсолютно є ворог національно-державних інтересів зазначених країв”¹⁹.

Рішуче протестуючи “проти такого злочинного наміру затемнити перед Західною Європою дійсні національно-політичні змагання Кубані й Чорноморщини”, представники цих українських регіонів просили Директорію УНР “обов'язково довести наш протест до відому Урядів Держав Згоди і народів всього світу”²⁰.

Після того, як у лютому 1919 року в Одесі підписується спільний меморандум України, Дону, Кубані та Білорусії²¹, на переговорах у Парижі делегація УНР всіляко підтримувала Кубань. Зокрема, радник української делегації Сергій Шелухин зазначав 24 жовтня 1919 року: “Моїми заходами я досяг того, що представники Кубані увійшли в склад союзу і остання нота проти імперіалістів і за необхідність визнання нових держав, в тім числі України і Кубані. Мало того, сю ноту доручено було скласти мені і представнику Кубані”²².

Що стосується входження Кубані до складу України в цей час, то всі українські політичні сили виступали за добровільне волевиявлення. Скажімо, члени Головної Ради Української партії соціалістів-революціонерів, що перебували за кордоном, ухвалили на своїй конференції 28-31 травня 1920 року: “Питання про долю рідних наших земель

Кубані повинно вирішити саме населення цих українських земель під контролем Ліги народів та за допомогою Європейських держав”²³.

У квітні 1920 року в Тифлісі відбулися переговори між Кубанською Надзвичайною місією в Закавказзі та Українською Дипломатичною місією на Кавказі “для встановлення тісних зв’язків між Україною і Кубанню в обопільних інтересах обох держав”.

Попередньо підготовлений проект мав такий текст: “Виходячи з непорушного переконання єдності історичної долі і спільності завдань і інтересів братських народів України і Кубані в їх боротьбі за національне визволення і політичну незалежність, маючи спільну оборону демократично-республіканського устрою України і Кубані і рішуче відкидаючи будь-яке співробітництво реакційних централістичних сил у державнім житті обох народів і участь їх в верховнім командуванні народними республіканськими арміями - визнали необхідним скласти договір братерського єднання на слідуючих підставах:

1. Правительство Української Народньої Республіки і Правительство Кубанського Краю взаємно визнають Українську Народню Республіку і Кубанський Край політично незалежними і суверенними державами.

2. Сторони, що складають договір, обов’язуються взаємно всіма озброєними силами і військовими засобами спільно відстоювати національну незалежність і територіальну недоторканість України і Кубані і якомога підтримувати один одного у військовому, політичному і фінансовому відношеннях.

3. Військові частини одної з сторін, які складають договір, можуть переходити на територію іншої не інакше, як по проханню або згодою цієї сторони. Війська одної сторони, які перебувають на території другої, підлягають цій останній.

4. Сторони, що складають договір, визнають всі ті договори й умови, які ухвалені Правительством Української Народньої Республіки і Кубанського Краю до момента підписання от цього договору; нові ж договори і умови обов’язуються складати лише за обопільною згодою.

5. Маючи на меті встановлення найтісніших економічних та фінансових взаємовідносин між Україною і Кубанню, сторони, що складають договір, мають по цім питанню в найближчому часі скласти окремі умови”²⁴.

Однак за вказівкою заступника Голови Кубанського крайового уряду Білашова підписання цього договору, в якому кубанці представляли себе самостійними від України, відкладалося²⁵.

Очевидно, тут відіграла особливу роль тенденція серед деяких старшинських чинів Кубані, так званої окремішності тамтешнього населення: “Ми не українці і не росіяни, ми - кубанці”.

З цього приводу Голова Української Дипломатичної місії на Кавказі Іван Красковський зазначав, що “тенденції до відокремлення Ку-

бані від України живуть тільки серед козакомансько-русофільських елементів Кубані, народ же Кубані, українці і горці, воліють до повного возз'єднання з Україною”²⁶.

Так, заступник Голови Кубанської Крайової Ради, представник кубанських горців Султан Шахін-Гірей, “людина дуже популярна, як на Кубані, так і серед усіх горців і абхазців, офіційно заявив Кубанському Правительству в Тифлісі, що не може підписати декларації його з заявою про кубанську самостійність, тому що тільки повне єднання з Україною відповідає справжнім інтересам Кубані і Кубанських горців зокрема”²⁷.

Пояснення цього треба шукати в тому, наголошував той же Красковський, що “горське населення Кавказу, яке научене гірким досвідом останніх подій на Кубані, не вірить в політичну силу і твердість напрямку політики самостійної Кубані і бажає, як це мені заявив колишній міністр Закордонних справ Горської Республіки один з сучасних відповідних керівників горської політики Гайдар Бамат, тісного військового політичного союзу з Україною з умовою тільки, щоб Україна дала можливість горцям виходу до Чорного моря через Туапсе, що з свого боку рахую не тільки зовсім законним, але і корисним для України, тому що таким способом горці ще тісніше зв'яжуться з Україною”²⁸.

Окупація більшовиками України та Кубані перенесла відносини між урядами цих державних новотворів у вигнання. Перебуваючи в еміграції, вони намагаються бути в постійному контакті між собою. Так, 4 січня 1921 року заступник Голови Кубанської Республіки Іван Макаренко звертається до Голови Директорії та Головного Отамана військ УНР Симона Петлюри з пропозицією об'єднати зусилля обох республік, щоб “майбутня ідейна, дипломатична і озброєна боротьба проводилася спільним шляхом в повнім змісті цього слова”²⁹.

Маючи на увазі, пише І.Макаренко, що “коли обидві республіки дійсно мають своєю метою в близькій чи далекій будучині жити спільним державним життям, то кожна з них повинна мати своїм обов'язком не творити нічого, що в біжучий мент може стати на перешкоді в державній праці свого сусіда і що потім, коли стане питання про з'єднання, може викликати тяжкі суперечки і непорозуміння”³⁰.

З свого боку І.Макаренко запропонував С.Петлюрі ряд спільних акцій у військових питаннях, міжнародних відносинах та проблемах внутрішнього державного устрою і зовнішньої фінансово-економічної політики³¹.

Аналізуючи ці пропозиції, Голова Української Дипломатичної Місії на Кавказі Іван Красковський вважав, що можна поставити під спільне військове командування на чолі з Симоном Петлюрою, ім'я котрого на Кубані популярне, збройні сили обох республік; для об'єднання праці в справі закордонної політики корисно було б перенести осідок органу, що займається міжнародними проблемами Кубані, в місце перебування МЗС УНР, кубанських дипломатів, котрі не

мають своїх представництв, ввести до штату посольств УНР тощо; стосовно фінансової і економічної політики, то її цілковите об'єднання уявлялося навіть необхідним у створенні "Україно-Кубанської фінансово-економічної палати, яка б зайнялася конкретним вирішенням цього питання на ґрунті повної єдності Кубані з Україною"³².

Підтримуючи такі пропозиції, МЗС УНР, зокрема, додало, що може віддати кубанцям консульські справи, але зазначило, що "наш пріоритет в справах відносин з Кубанню і наша ініціатива в розподілі політичних ролів не повинні вважатися проявом якогось імперіялізму, але тільки обороною істотних умов існування і обох Республік, і всього нашого народу"³³.

Симон Петлюра, ознайомившись і солідаризуючись з цими міркуваннями, наклав резолюцію, якою зазначав, що "не треба лише, з мого погляду, висувувати зараз момента зверхности України в її стосунках з Кубанню, пріоритет прийде сам собою"³⁴.

І в подальшому Симон Петлюра приділяє увагу відносинам УНР з Кубанню. Наприклад, коли в липні 1921 року уряд її сповістив про делегування свого представника до Ради Міністрів УНР, то Голова Директорії просив свого міністра закордонних справ подати різні інформації, що стосувалися українсько-кубанських відносин³⁵.

Крім того, постійне зацікавлення Петлюри кубанськими справами стверджується й тим, що про це знали представники різних російських емігрантських угруповань. Скажімо, Голова Всеросійського Центрального виконавчого комітету народного союзу захисту батьківщини і свободи Борис Савинков, надсилаючи йому у вересні 1921 року своє листування з Президією Кубанської Крайової Ради, підкреслював уже цим, що, заключаючи договір з Комітетом повстанських загонів Північного Кавказу, він "категорично заявляє, що він ні в якій мірі не спрямований проти і не загрожує суверенітету Кубанської Республіки"³⁶.

І в подальшому відносини українців і кубанців в екзилі підтримувалися на братерському єднанні. Коли ж шовіністичні кола російської еміграції, намагаючись розірвати ці зв'язки, пробували оголосити кубанців єдиним козачим народом з донцями, то самі нащадки запорожців на це відповідали: "Ми рішучо не маємо нічого проти національної окремішности народу на землях між Доном і Волгою, що називає себе "козачою нацією". Рівно ж не хочемо збивати стремління до державної самостійности Казакії. Але при чому тут козаки з Північного Кавказу і кубанці зокрема?"³⁷.

І додавали: Північний Кавказ "завойований, закультивований, зрошений кров'ю і потом українським"³⁸.

ПОСИЛАННЯ

- ¹ Див.: Українська Центральна Рада. Документи і матеріали у двох томах.- К., 1996.-Т.1.-С.52.
- ² Там само.-С.64.
- ³ Центральний державний архів вищих органів влади та управління України:Ф.1115.-Оп.1.-Спр.45.-Арк.25.
- ⁴ Див.: Українська Центральна Рада.-Т.1.-С.86.
- ⁵ ЦДАВОВУ:Ф.1076.-Оп.3.-Спр.13.-Арк.5.
- ⁶ Сергійчук В. Українська соборність.-К.,1999.-С.230.
- ⁷ Нові дні.-1983.-Ч.7-8.-С.33.
- ⁸ Там само.-С.33.
- ⁹ Там само.-С.34.
- ¹⁰ ЦДАВОВУ:Ф.1064.-Оп.1.-Спр.5.-Арк.25.
- ¹¹ Волна (Керч).-1918.-3 липня.
- ¹² Нові дні.-1983.-Ч.7-8.-С.34.
- ¹³ Цит.за: Сергійчук В. Етнічні межі і державний кордон України.- Тернопіль, 1996.-С.66.
- ¹⁴ Нові дні.-1983.-Ч.7-8.-С.34.
- ¹⁵ Дорошенко Д. Мої спомини про недавнє-минуле.-Мюнхен, 1969.-С.294.
- ¹⁶ Там само.-С.295.
- ¹⁷ Відродження.-1918.-Ч.159.
- ¹⁸ Сергійчук В. Українська соборність.-С.225.
- ¹⁹ ЦДАВОВУ:Ф.1429.-Оп.1.-Спр.1.- Арк.59-59 зв.
- ²⁰ Там само.-Арк.59 зв.
- ²¹ Там само:Ф.3766.-Оп.1.-Спр.146.-Арк.17-19.
- ²² Там само:Ф.3696.-Оп.1.-Спр.196.-Арк.32.
- ²³ Воля (Відень).-1920.-12 червня.-С.313.
- ²⁴ ЦДАВОВУ:Ф.3696.-Оп.3.-Спр.49.-Арк.112-112 зв.
- ²⁵ Див.: там само.-Арк.114 зв.
- ²⁶ Там само.-Арк.170.
- ²⁷ Там само.-Арк.170.
- ²⁸ Там само.-Арк.170-171 зв.
- ²⁹ Там само:Ф.1429.-Оп.2.-Спр.94.-Арк.93.
- ³⁰ Там само.-Арк.93.
- ³¹ Там само.-Арк.93-94.
- ³² Там само.-Спр.35.-Арк.19-20.
- ³³ Там само.-Арк.17 зв.
- ³⁴ Там само.-Арк.17.
- ³⁵ Там само.-Арк.50.
- ³⁶ Там само.-Арк. 65.
- ³⁷ Центральний державний архів громадських об'єднань України:Ф.166.- Оп.3.-Спр.149.-Арк.6.
- ³⁸ Там само.-Арк.5 зв.